

Bünyamin Bezci

bbezci@sakarya.edu.tr

Dinin ve Devletin Egemenliği Arasında Politik Teolojik Meselemiz: **Ayasofya**

YİRMİ YIL ÖNCE BİLE SÖYLENSEYDİ OLMAYACAK BİR İŞ OLARAK BAKACAĞIMIZ AYASOFYA'NIN İBADETE AÇILMASI MESELESİNE BUGÜN DOĞAL BİR SÜREÇ OLARAK BAKIYORSAK; BU POLİTİK İDDİAMIZIN ARKASINI DOLDURABİLDİĞİMİZİN İŞARETİDİR.

Ayasofya, dinin değil devletin egemenlik sorunudur. Bu nedenle Ayasofya'dan vazgeçiş dinden değil devletten vazgeçiştir. Semavi din, evrensellik iddiası taşır ama egemenlik semavi olanı gök kubbenin altında daraltır ve yerleştirir. Ne Hristiyanlık ne de İslam, Ayasofya'nın kubbesine sığar. Ayasofya'nın kubbesi Bizans için Osmanlı için anlam taşımaktaydı. Cumhuriyet bu anlamdan vazgeçti. Cumhuriyet, genişlemenin değil daralmanın, taşmanın değil sığışmanın ideolojisiydi. Dönemin reel politiği de daha fazlasına izin vermiş değildi. Kemalist ideoloji kemikleştikçe daralma self-oryantalist bir hal de aldı. Gök kubbeye salınan evrensellik iddiası olarak Ezanın Türkçeleştirilmesiyle başlayan çekilme Ayasofya'nın Cami olmaktan çıkarılmasıyla kendi kabına hapsedilmeye çalışılmıştı. Nihayetinde Müslüman ahalinin lambayı tekrar yakmaya çalışacak dini yücelten bir Alaaddin beklemekten başka çaresi de kalmamıştı.

Peki bu dini kim yüceltecekti? Bu soruyu Hristiyan teolojisi içinde sorsak tartışmasız “din adamları”, hatta Katolik isek “Papa” diye cevaplamak kolaydır. Fakat İslam’ın politik teolojisinde din adamlarının hiçbir zaman böyle bir rolü olmadı. Çoğu zaman birbiriyle uzlaşmaz ama rahmet olarak da kabul edilen fetva ve görüşlerle birliği oluşturmaktan uzak kalmışlardır. Bazen de politik birliği oluşturmaya çalışan Halife’ye, Ebu Hanife gibi büyük alimler direnmişlerdir bile. Bu nedenle dini koruyan, kollayan ve yüceltenler politik irade sahibi olanlar olmuştur. Dahası bu kollama sadece din adına yapılmış da değildir. Siyasi iradeyi güçlü kılan da zaten hakimi değil hadimi oldukları din olmuştur. Hiç ziyaret etmedikleri Hicaz’a hizmeti görev addeden Osmanlı sultanları, din-ü devlet terkinin de somut karşılıklarıydı.

Ayasofya’nın Anlamı

Din-ü devlet, terkihi bir isim tamlaması değil bir ikilemedir. Bir arada olmadıklarında anlam ifade etmezler. Bir politik iddia olarak egemenlik meselemiz de zihinlerimizin derinliğinde bu terkiye uygun kurulmuştur. Bu nedenle politik teolojimize hakim olamazsak Ayasofya’nın anlamını da kaçıırız. Ayasofya için “insanlığın ortak malı” diyenler ise farklı bir mecradan konuşmaktadır. Bazısı naif olarak “karıştırmayalım bu meseleyi başımıza neler gelecek kim bilir” çekingenliğindedir. Ama önemli bir kısmı aydınlanmacı bir insanlık fikri üzerinden konuştuğunun farkındadır. İlginç olan insanlığı bu kadar önemli bir değer olarak görenler Batı’dan ziyade bizde daha fazla olmasa da daha radikaldirler. Batı’nın sahiplendiği bir şeyi insanlığın malı saymadığı bir dünyada, biz de insanlık denilen kara deliğe elimizdekileri atmaya çok hevesli olmuşuz. Ayasofya ile

Danıştayın, Ayasofya’nın camiden müzeye dönüştürülmesine dair 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararını iptal etmesi sonrasında Ayasofya Meydanı’na gelen bir grup vatandaşa akşam namazı kıldı. (10 Temmuz 2020)

Ayasofya’nın cami olarak açılışı Türk milletinin politik birliğinin, toplumsal enerjinin ve devletin gücünün sembolü olacaktır. “Egemen, olağanüstü hale karar verendir” der Schmitt. Ayasofya’nın kapatılması nasıl bir olağanüstü hal yaratmışsa açılması da aynı derecede bir olağanüstü haldir. Yeni norm/u/ali oluşturan karar da en az kapatan karar kadar kurucudur.

karşılaştırılabilecek yapılardan ne çok tanrı dinlerin tapınağı Panteon’un ne de Müslümanların Kurtuba Camisi’nin hali hazırdaki sahipliği tartışılmaktadır. Ayasofya’nın mülkiyetini tartışmaya açan ise maalesef self-oryantalist zihniyetimiz olmuştur.

Cumhuriyeti kuranlar seküler bir devlet dizayn ettiklerini düşünmüştü. Dinin sadece devletle birlikte anılmasına değil bir toplumsal ve kamusal mesele olarak görülmesine bile karşıydılar. Erken cumhuriyet döneminin liberalleri dinin en azından bireysel ve psikolojik sağaltım meselesi olarak kabul edilebilir olduğunu söylediklerinde bile kabul görmemişlerdi. Demokrat Parti iktidarıyla birlikte dine değil taassuba karşı bir devlet konsepti oluşturulmuştu. Bu formülün mucidi Ali Fuat Başgöl, ödülünü darbe sonrasındaki Cumhurbaşkanlığı adayı sırasında genç subaylardan gördüğü tehditlerle almıştı. Aynı yıllarda Batı sekülerleşme literatüründe aydınlanmacıları şaşırtan bir eğilim görülmüştü.

İkinci Dünya Savaşı sonrası modernleşme ve

İstanbul'un fethinin 567. yıl dönümü etkinlikleri kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Ayasofya'da "Fetih Şöleni" düzenlendi. (29 Mayıs 2020)

demokratikleşmeyi öne çıkaran Amerikan Siyaset Bilimi literatüründeki iyimser sekülerleşme eğilimlerine ters işler olmaktadır. Zannedilen eğilime göre modernleşme ve demokratikleşme, sekülerleşme ile birlikte Batı'dan dünyanın az gelişmiş zihinsel bölgelerine doğru kendi hakikatini doğal olarak dayatarak büyüyecekti. Böylece dünyada demokratikleşmemiş devlet kalmayacağı gibi sekülerleşmemiş halk da olmayacaktı. Peter Berger gibi isimler modernleşmenin dinle ilişkisinin bir yerine geçme şeklinde olmadığını sosyolojik olarak gözlemlemeye başlamışlardı. Fakat bu sosyolojik gözlemlerden de önce savaşın yenilen tarafında olduğundan hakim söylemi kuramayan Alman felsefesinde Carl Schmitt modern politik kavramların sekülerleşmiş dini kavramlar olduğunu çoktan ifade etmişti. Amerika'daki hakim davranışçı ekolün gözlemlemeden bir şeye inanması zordur. O nedenle Alman felsefesinin vukufiyetle ele aldığı din-devlet ilişkisinin ayrılmazlığını ancak 60'larda dindar Amerikan toplumunda gözlemlediklerinde anlamışlardı. Bugün artık evanjelik mesihçiliğin Amerikan siyasetindeki etkisinden komplo teorilerine düşmeden de bahsedebiliyoruz.

21. yüzyılın başında artık politik zihinlerimizin biçimlenmesinde dinin de ne kadar önemli olduğu siyaset bilimciler tarafından da kabul edilmişti. Sadece Rorty, Vattimo, Derrida gibi postmodernistler değil modernist aydınlanmacılığın yılmaz kalesi Habermas bile postsekülerizm kavramına sığınmaya başlamıştı. Habermas bile aydınlanmacı hakikat iddiasından vazgeçmeden dini de müzakere süreçlerine katmaktan bahsetmekteydi. Zira dini olan modern bir toplumda çözümlenmemişti. Toplumun ortak değerlerini sadece Kant'ın evrensel aklına dayanarak değil Hegel'in öznel arası ilişkiselliğine birlikte yaşlanarak da oluşturabiliriz. Göçle artan toplumsal heterojenliğin ortak değerler

Modern seküler devletler de artık dinin yeni uzlaşılarında nasıl bir yer edineceğini tartışmaktadır. Dinin yeni toplumsal birliklerinde kendilerine nasıl güç katacağını hesaplamaktadırlar. İşte Ayasofya meselesi bizim için de politik birliğimize güç katacak bir meseledir. Ayasofya fetihle birlikte gelen enerji kaynağımızdır. Ondan vazgeçmek kendi kendimizi sönmüştür.

üretmesi farklı inanç sistemlerini de müzakereye katmayı zorunlu kılmaktaydı. Ömrü hayatının sonunda Avrupa'yı bir kez daha kurtarmak için postseküler bir açılıma kapı aralama adına bin 700 sayfa yazdı. Bizim Ayasofya'yı konuşmaya yeniden başlamamız da aslında postsekülerizm tartışmalarından beri değildir. Avrupa için postsekülerizm yeni bir olgu olarak toplumsal birlikleri korumak açısından vazgeçilmezdir. Bizim için ise Müslüman ahalinin bir türlü kopmadığı dini olanın devletle yeniden barışmasıdır.

Din ile devlet arasındaki bu barış sorunsuz da değildir. Bir taraftan dinin harekete geçirdiği toplumsal enerji devleti güçlendirmektedir. Bu anlamda son dönemlerde muhafazakar motivasyonla fedakarca atılan teknolojik adımlar Türkiye'yi her alanda daha iddialı ve iddiasının arkasını da doldurabilir hale getirmiştir. Fakat aynı dindarlığın 15 Temmuz darbesine sebep olan ve yanlış çoğalan kanserli hücrelerin de "elhamdülillah sekülerizm" inancını kökleştirmiştir. Meseleyi hangi bağlamından ele alırsak alalım din ile devlet arasındaki ilişkinin dini değil politik ilişki olduğunu gözden kaçırmayız. 15 Temmuz'un müsebbibi olan din motivasyonlu gruplara devlet karşısında faydasız bir özgüven kazandıran da zaten neoliberal politikalar olmuştur.

80'lerde hakim olan neoliberal politikaların sivil toplum ayağından güçlenen darbeciler önce eğitim ve basın yoluyla toplumsal kanaatleri sonra banka yoluyla ekonomiyi ele geçirmiş ve son olarak da parlamento yoluyla siyasi iradeyi ele geçirmeye çalışmıştı. 2011 seçimlerinde kendilerine karşı konulan açık politik tavrın intikamını siyasi iradeyi darbe yoluyla ele geçirmekle almaya çalışmışlardı. Millet'in mukavemeti karşısında yok olan kanserli hücreler sonrasında din ile devletin ilişkisini yeniden ele almak zorundayız. Darbe-

cilerin yarattığı dinsel travmaya kendimizi kaptırmamamız gerekmektedir. Bu nedenle 15 Temmuz sonrasında sadece bize özgü olan "dini olana mesafe" yanılması düşmemeliyiz. Zira modern seküler devletler de artık dinin yeni uzlaşılarında nasıl bir yer edineceğini tartışmaktadır. Dinin yeni toplumsal birliklerinde kendilerine nasıl güç katacağını hesaplamaktadırlar. İşte Ayasofya meselesi bizim için de politik birliğimize güç katacak bir meseledir. Ayasofya fetihle birlikte gelen enerji kaynağımızdır. Ondan vazgeçmek kendi kendimizi söndürmektir.

Cumhuriyet, Anadolu'ya göçlerle toplanmış ahaliden millet çıkararak toplumsal enerji yaratmak istemiş ve dini bir ayak bağı olarak görmüştü. Çok partili hayatın mühendis aklı zenginlik yaratan her şeyi mübah saymış ve dinin de buna izin verdiğini ima ederek ahaliyi konforlarında rahatlatmıştı. Neoliberal şirket kapitalizmi ise dinin şirketleşmesinin önünü açmış ve tarikatlar ticari işletmeye dönüşmüştü. Hiç birinde din ve devletin birlikteliği söz konusu değildi. Oysa 2010 sonrası Türk siyaseti din ve devletin rasyonel birlikteliğinden güç almaktadır. Bu dinin devlete hükmetmesi olmadığı gibi devletin de dini yutmasını gerektirmemektedir. Din ve devletin birlikteliği Türk kadınlarının yarından çoğunu oluşturan başörtülülerden hakim, pilot, öğretmen, mühendis çıkarmıştır. Seküler ayrılığın toplumuna kadar büyük bir kesiminin üretim dışında kalmasına neden olduğu düşünüldüğünde yazının meramı daha net anlaşılacaktır. Ayasofya'nın cami olarak açılışı Türk milletinin politik birliğinin, toplumsal enerjinin ve devletin gücünün sembolü olacaktır.

Ayasofya Egemenlik Halidir

Ricoeur olsaydım cumhuriyetin sembolik sermayeden vazgeçerek kanatlarından birini kaybettiğini söylerdim.

Caminin kiliseden çevrildiğinin acısını halen hissedenlere de sembolik şiddetin toplumsal habitusu kuruculuğundan bahsederdim. Michael Mann olsaydım Ayasofya'nın önemini anlatmak için ekonomik, siyasal ve askeri iktidarların yanında ideolojik iktidarın öneminden bahsederdim. Ama bizde herkes Kant. Onun insanlığın ortak değerlerini aydınlanmacı evrensellikte aradığına iman ettiklerinden Ayasofya'yı da evrensel insanlığa kurban etmeye hazırlar. Kant'ı çok liberal bulanlar da Marx olduğunu zanneden vülger materyalistler. Zira Marx olsalar en azından sanatın bir üst yapı kurumu olarak iktidardaki toplumsal sınıflar tarafından biçimlendirildiğini söylerlerdi. Ama bizdeki Marksistlerin çoğu dini, materyalist bir dünyada anlamlı bulmadıklarından ve egemenlik simgelerine düşmanlığı özgürlük mücadelesi olarak gördüklerinden Ayasofya'yı gördüklerinde heyecana kapılmamaktadır. Kant'ın ya da Marxist olmayanlar da Ayasofya'yı insanlık dedikleri ne olduğunu bilmedikleri evrensel kimliğin malı sayan naif modernistler. Ayasofya'nın cami olarak açılmasına karşı seslerde bunların tonlarıyla karşılaşmamız bizleri şaşırtmamıştır.

Ayasofya'yı dini bir heyecanla bekleyen ahali de biliyor ki mesele namaz kılmak için geniş bir mekan daha kazanmak değildir. Devletin gönüllü olarak devrettiği egemenlik haklarına yeniden sahip çıkmasıdır. "Egemen, olağanüstü hale karar verendir" der Schmitt. Ayasofya'nın kapatılması nasıl bir olağanüstü hal yaratmışsa açılması da aynı derecede bir olağanüstü haldir. Yeni norm/u/ali oluşturan karar da en az kapatan karar kadar kurucudur. Ayasofya'nın açılması din-ü devletin yeni ve seküler/mübah formudur. Bir dine dönüş de değildir. Devlet anlayışının bu topraklardaki köklerine dönüşür. Zira bu topraklarda devlet hiçbir zaman dini bir şey olarak değil

mübah bir şey olarak algılanmıştır. Devlet olduğuna dini de koruyan ve kollayan olmadığına da dinin kaybolmayacağı bir olgudur. Bu nedenle Ayasofya'nın salt dini bir heyecan yaratması söz konusu değildir.

Ayasofya'nın cami kılınması büyük bir sanat eserinin mülkiyeti kavgası da değildir. Zira o halde güzele sahip olma kaygısı anlamında estetik bir olgudan bahsederiz. Nasıl Çamlıca Camisi'ni salt estetik kaygılarla ele almak mümkün değilse Ayasofya'yı da güzelliğinden dolayı sahiplenmiyoruz. Ayasofya estetik açıdan çirkin olsaydı da ona sahip olmak politik bir anlam taşırdı. Dahası Ayasofya'nın sanat tarihimizdeki anlamı da kurucudur. Selçuklu'nun çokgenli kümbetlerinden gök kubbeyi başımıza geçirdiğimiz kubbeyi orada gördük ve benimsedik. Onun kubbesiyle boy ölçüşecek olanı da Süleymaniye'de inşa ettik. Osmanlı nasıl İstanbul'u fethederek devletleşme sürecini tamamladıysa Ayasofya'yı sahiplenerek de devlet olmağını sembolize etmiştir. Bizim maziye düşmanlıkla vazgeçtiğimiz bu politik iddiadır. Politik iddiamızı geri kazandığımızın sembolü de Ayasofya olacaktır. Yoksa Ayasofya ile bizatihi dini bir vecd hali ya da politik bir iddia kazanmayacağız. Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılması, uzun zamandır bitkisel hayattaki kadar nefes almasına izin verilen egemenliğimizin ayağa kalkmasının sembolü olacaktır.

Yirmi yıl önce bile söylenecekti olmayacak bir iş olarak bakacağımız Ayasofya'nın açılması meselesine bugün doğal bir süreç olarak bakıyorsak bu politik iddiamızın arkasını doldurabilmemizle alakalıdır. Adını bile değiştirmeye gerek görmeden sahiplendiğimiz Ayasofya, hem yedi düvele karşı hem de içerdeki self-oryantalistlere karşı politik iddiamızın testi olacaktır. Duamız dinimiz ve devletimizin daim olmasınadır. **■**

2010 sonrası Türk siyaseti din ve devletin rasyonel birlikteliğinden güç almaktadır. Bu dinin devlete hükmetmesi olmadığı gibi devletin de dini yutmasını gerektirmemektedir. Din ve devletin birlikteliği Türk kadınlarının yarından çoğunu oluşturan başörtülülerden hakim, pilot, öğretmen, mühendis çıkarmıştır.